

Hanusz Zsuzsanna Terpszikhoré Pozsonyban

(Vojtek Miklós: *Terpsichora Istropolitana. Tanec v Prešporoku 18. storočia*. Bratislava, Edícia Slovenské divadlo, 2009. 250 oldal)

A Pozsonnyal foglalkozó, a város gazdag kulturális hagyományait feltáró és bemutató szak- és ismeretterjesztő irodalomnak – mind magyar, mind pedig szlovák viszonylatban – valóságos felvirágzása figyelhető meg az új évezredben. Ennek a törekvésnek egyik legnagyobb igényű alkotása Vojtek Miklós *Terpsichora Istropolitana, Tanec v Prešporoku 18. storočia* címmel 2009-ben megjelent könyve, mely a város 18. századi táncéletének bemutatását tűzte ki központi témájául. A könyv egyelőre sajnos csak szlovák nyelven jelent meg, témájának számos magyar vonatkozása és példaértékű kidolgozottsága miatt azonban így is érdekesnek és bemutatásra érdemesnek tartom, illetve éppen ezen okból tartalmát a szokásosnál kissé bővebben tárgyalom.

A könyv szerzője, a magyar származású Vojtek Miklós (szül. 1947), a szlovákiai balettművészet jelentős képviselője. 1968 és 1991 között a Szlovák Nemzeti Színház szólótáncosa volt, illetve 1978 óta a pozsonyi Eva Jaczová Tánc konzervatórium tanára. Színpadi és pedagógiai munkássága mellett Pozsony tánc történeti múltjával foglalkozó szlovák és magyar nyelven írt publikációi¹ szintén figyelemre méltóak. Részt vett továbbá a 2008-ban megjelent Magyar táncművészeti lexikon címszavainak kidolgozásában is.

Vojtek Miklóst a téma feldolgozására – táncos képzettsége, történelmi érdeklődése és Pozsony szülőtteként a városhoz való érzelmi kötődése mellett – elsősorban az indította, hogy bár a város kultúrtörténetét feldolgozó irodalom meglehetősen gazdag hagyománnyal rendelkezik, hajdani virágzó táncéletéről azonban még a zene- vagy színháztörténettel foglalkozó irodalom keretén belül sem olvashatunk. A mű ugyanakkor egy vitairat is, mellyel Ján Boornak, a neves szlovák színháztörténésznek azt az állítását szeretné megcáfolni, miszerint 1920-ig Pozsonyban, illetve Szlovákiában a színpadi táncművészetnek nem volt semmilyen tradíciója, s annak a Szlovák Nemzeti Színház keretein belül kellett „megszületnie”.

Mindenekelőtt a könyv kissé rendhagyó címe szorul magyarázatra. A főcímben megjelölt Terpszikhoré mint a tánc múzsája, az antik görög hagyományt élesíti fel, az Istropolitana szó pedig a város latin nevét idézi. A tetszetős, ám inkább csak hangulatteremtő főcím után az alcím – általam fordítva *Tánc a 18. századi Pozsonyban* – már határozottabban körülírja a könyv tárgy körét. Az itt olvasható tánc megjelölés nem hanyag általánosítás, mivel a könyv – a szerző balett-táncos múltja ellenére – valóban nem korlátozódik pusztán a színpadi hagyományokra, a város mindennemű táncos megnyilatkozását figyelemmel kíséri. Ugyanez a tág szemlélet jellemzi a könyv vizsgált időkeretét is. A monográfia elsősorban a 18. századra összpontosít, ugyanakkor számos tánc történeti adattal és érdekességgel szolgál korábbi és azt követő évszázadokból is. Ugyanígy a vizsgált helyszínt sem korlátozza szorosan csak Pozsonyra, hiszen az itt folyó táncos

¹ Vojtek, 1999., Vojtek, 2009.

események szinte végig a környékbeli főúri rezidenciák, illetve a két közeli metropolisz, Bécs és Pest-Buda táncos eseményeivel kiegészítve és ezekkel párhuzamba állítva kerülnek bemutatásra.

A könyv a téma szerteágazó, sokfelé kitekintő volta ellenére mégis összefogott, ami a tartalom jól követhető, logikus rendben való aprólékos elrendezésének köszönhető. Az írás tizennyolc fő tartalmi egységből áll, melyek további alfejezetekre oszthatódnak. Mindezeket bevezető előzi meg, illetve zárszó és mellékletek gazdag sora követi.

A bevezetőt követő fejezet (2.) mintegy szélesebb kontextusba helyezi a könyv témáját, felvázolva a Pozsony számára mintául szolgáló bécsi színpadi tánc történetét, illetve kultúrtörténeti hátteret nyújtva a város 18. századi tánc történetéhez.

A következő négy fejezet (3-6.) a legfelsőbb társadalmi osztályok táncalkalmait dolgozza fel, azokat elsősorban a táncos helyszínek alapján rendszerezve. Ezek közt első helyen szerepel a Mária Terézia uralkodása alatt fénykorát élő pozsonyi vár, mely a koronázások és országgyűlések városának reprezentatív épületeként évszázadokon keresztül számos jelentős táncos esemény helyszínéül szolgált. A várbéli események után a pozsonyi főúri rezidenciák táncéletét mutatja be a szerző. A korabeli arisztokrata családfák jó ismerőjeként és azok egyes ágain pontosan eligazodva valóságos nyomozást folytat az egyes családok táncához fűződő viszonyának felderítésében. Végigvezet bennünket az itt székelő nádorispán, illetve a Pálffyak, Esterházyak, Grassalkovichok és Erdődyek palotáinak tánc termein, majd számos érdekességgel szolgál a főpapi rezidenciák meglehetősen világias társasági életéről, végül a főúri családok saját palotáikon kívül megrendezett táncalkalmaiba és egyéb szórakozási szokásaiba nyerhetünk mélyebb betekintést, helyszínről helyszínre haladva. E virtuális séta során jól érvényesül a szerző módszere, melyet az egész művön keresztül következetesen alkalmaz. Eszerint az egyes hiányzó adatokat, felderítetlen részleteket nem pusztán konstatálja (és nagyon helyesen nem is helyettesíti őket saját képzelete szerint), hanem párhuzamokat keres, és azokból következtet. Így találhatja magát az olvasó egyszer csak a Pálffyak vöröskői kastélyának fogadótermében, a cseklési Eszterházi-kastély zenekarának koncertjén, a gödöllői Grassalkovich-kastély magán színházában, az Erdődyek galgóci rezidenciájának színháztermében, vagy éppen Batthyány József hercegprímás nagy pompával megrendezett, népi mulatsággal s a kor divatjának megfelelően vízizenével és hajókirándulással egybekötött nyári ünnepségein. Mindezeket azonban pusztán kiegészítésként, Pozsonyhoz fűződő viszonylatukban tárgyalja, végig nem veszítve szem elől a könyv témájának fő helyszíneit, melyeket művészettörténeti alapossággal és igényességgel tárgyal.

A szerző a könyv következő két fejezetét (7-8.) az alacsonyabb társadalmi rétegek, a jobbágy-ság és a városi polgárság táncéletének szenteli. A rendelkezésre álló források ezúttal már sokkal szerényebbek, azonban így is számos egyedi érdekességgel szolgálnak. Így például a nemzeti öntudatosodással párhuzamosan kialakuló verbunk megjelenéséről és annak legelső színpadi feldolgozásairól, a városon végigsöprő járvány idején hatályba lépő tánc tilalmakról vagy éppen egy váraljai vendéglő tánc terméről. A könyv külön alfejezetben kitér a táncalkalmakhoz zenét szolgáltatókra és a tánchoz használt öltözetre is. A jobbágy-ság és a városi polgárság táncalkalmait után következő fejezet (9.) a táncnak az egyházi iskolák tanrendjében betöltött szerepét kutatja.

A könyv legerjedelmesebb részét, a következő kilenc fejezetet a szerző a színpadi táncművészetnek szenteli. Ismét sétára invitál minket (10.), végigkalauzolja a 18. században működő pozsonyi színpadokon, a Halász-kapu előtt álló kezdetleges faszínpadtól, a híres Zöld ház kissé szűkös színháztermén keresztül egészen a mai Szlovák Nemzeti Színház helyén álló városi színházig. A legnagyobb figyelmet nem véletlenül ez utóbbi színházépület kapja, mely a később hozzá épített és nagyobb események során vele egybenyitott, egy belső teret alkotó Redout épületével európai viszonylatban is igencsak modern épület komplexumnak számított. A szerző az egykori épületnek mind külső megjelenését, mind pedig belső tereinek kialakítását, ezek küllemét és funkcióját

egészen részletekbe menően tárgyalja. Nemcsak a korabeli színpad működése érdekli, de ugyanúgy utánnyomoz a próbák helyszínének, az öltözők elhelyezkedésének, sőt olyan mindennapi problémáknak is, mint például a fűtés vagy a tűzvész elhárítása. Mindezeket még izgalmasabbá teszik a tájékozódást nagyban segítő korabeli építési tervek, illetve a könyv hátsó borítójának belső részén található tervrajz. A szerző külön alfejezettel tisztleg az épület építetője, gróf Csáky György előtt, akit Terpszikhoré művészetének legfőbb támogatójaként, a tánc legjelesebb pozsonyi mecénásaként mutat be.

A színház épületén belül zajló előadások szintén komoly teret kapnak a könyvben, így külön fejezetekben (11-12.) tárgyalja a kor két legjelentősebb balettreformátorának, Noverre-nek és Angiolininak a Pozsonyban bemutatott balettjeit. Szintén egy különálló fejezetben (13.) hívja fel a figyelmet arra, hogy a korban hallatlanul nagy sikert arató Goethe-mű, *Az ifjú Werther keservei* balettváltozatának egyik legelső bemutatója – sőt talán világpremierje? – szintén a pozsonyi városi színházban valósult meg 1794-ben, ami kortárs szerző saját korában játszódó darabjaként, a korban divatos mitológiai és pásztori témájú előadásokkal szembeszállva ugyancsak a helyi színház haladó szellemiségéről tanúskodik. A könyv továbbá foglalkozik még a pantomim műfajával (14.), a színházi előadások keretén belül megjelenő táncsal (15.), a pozsonyi színpadokon fellépő s a korban még sokkal kevésbé számoltartott táncosokkal (16.), illetve mindezeknek rendszerező összefoglalását (17.) is adja. A könyv tánc történeti témája ellenére azonban nemcsak a múltat idézi meg, de egyben a jelennel való kontinuitást keresve kis kitérőt (18.) tesz az elmúlt évtizedek azon Pozsonyban bemutatott táncos produkcióira is, melyek valamilyen módon a 18. századi táncgyományhoz kapcsolódnak.

A könyv utolsó, terjedelmes és egyben sok új adattal szolgáló fejezete (19.) a pozsonyi „tánckritika” kezdeteibe avat be minket. A szerző, feldolgozva a helyben megjelenő *Pressburger Zeitung* 18. századi számainak táncsal kapcsolatos írásait, ezúttal már nemcsak a pozsonyi és a városhoz közel eső rezidenciák és nagyvárosok táncos eseményeiről, illetve az ezekről szóló tudósításokról számol be, de az újság hasábjait követve Európa számos színház- és tánctermén végigvezet bennünket.

Mindezeket mellékletek sora (20.) követi: a Pozsonyban bemutatott balettelőadások librettói, a városban bemutatott táncos előadások címeinek pontos jegyzéke, táblázat a *Pressburger Zeitung* más európai városokra kiterjedő táncos beszámolóinak mennyiségi statisztikai adatairól, a könyvben használt képanyag pontos forrásjegyzéke, a könyvben szereplő helyszínek és földrajzi nevek mutatója (a ma már különböző országokhoz tartozó város- és falunévek, illetve az utcanevek magyar, szlovák és német nyelven is szerepelnek) és végezetül a könyv négy nyelvű (angol, német, magyar és szlovák) tartalmi összefoglalója.

A könyv összegezve igen pozitívan értékelhető. Legnagyobb erényeként talán az az egészen széles látókör emelhető ki, mellyel a szerző a témára tekint. Szerteágazó, ám mégis igen alapos műveltségének köszönhetően nem pusztán az általa felkutatott tánc történeti adatokat sorakoztatja fel (ami egyébként önmagában is igen hasznos és tiszteletreméltó vállalkozás lenne), de azokat minden lehetséges – így például családtörténeti, zenei, építészeti, képzőművészeti, irodalmi – szálal megragadva helyezi el a korban, illetve kapcsolja jó pár esetben saját korához is. Ezt a széles látókört továbbá az teszi lehetővé, hogy a szerző a szlovák, a magyar és a német forrásokat és szakirodalmat egyforma mértékben ismeri és használja, így a könyvben számos esetben találkozhatunk olyan jeles magyar kutatók munkáira való utalásokkal is, mint például Réthei Prikkel Marián, Vályi Rózsi, Kaposi Edit, Martin György, Pesovár Ernő, Kodály Zoltán, Bárdos Kornél vagy Falvy Zoltán, vagy éppen olvashatjuk egy-egy Gvadányi- vagy Bessenyei-vers részletét. A mű filológiai szintén alapos és következetes, ami természetesen tudományos mivoltának előfeltétele és mércéje. A könyvet ugyanakkor a szerző egyszerű, világos és jól követhető stílusa nemcsak

a táncos szakma, de egyben a város kulturális élete iránt érdeklődő nagyközönség számára is élvezetes olvasmánnyá teszi. A könyv külalakja esztétikus, minőségileg kiváló kivitelezésű. Külön dicséretes az elülső borító belső oldalán elhelyezett, az egykori illetve ma is létező táncos helyszíneket pontosan jelölő korabeli várostérkép, mely nagyban segíti az olvasó tájékozódását.

Vojtek Miklós művének érdemeit elismerve egy tekintélyes szlovák szakfolyóirat (*Pamiatky a múzeá*) 2009-ben ennek a kiadványnak ítélte díját. Reméljük, hogy a könyv a magyar közönség számára is mihamarabb hozzáférhetővé válik.

Irodalomjegyzék

Vojtek

1999 Vojtek Miklós: *A magyar-szlovák színpaditánc-művészeti kapcsolatok 1918–1998*. In: *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története (1918–1998). III.* Szerk.: Filep Tamás Gusztáv, Tóth László. Budapest, Ister Kiadó, 1999. 321–336.

Vojtek

2009 Vojtek Miklós: *Lábán Rudolf pozsonyi gyökerei*. In: *Lábán Rudolf: Táncnak szentelt élet*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2009. 177–196.